

jen litovat, že vedle slovenských účastníků tu byla zastoupena česká sociologie jen minimálně (celkem čtyři účastníci, z nich dva ještě původem Slováci).

S touto dílčí výhradou nutno plně souhlasit se závěrečnými slovy I. Ollíka, bilancujícího sice kriticky, ale v zásadě pozitivně dosažené pracovní výsledky končícího semináře. Volně parafrázováno konstatuje, že dobrá i závažná věc setkání v Jasně se plně podařila zásluhou skutečného zájmu i pracovní zodpovědnosti všech jeho přímých účastníků.

Moje zpráva musí nutně tuto skutečnost jen vyzvednout a současně podtrhnout.

Mojmír Hájek

K technikám výzkumu rozhlasu a televize v zahraničí

Pro celkovou koncepci rozhlasového vysílání je důležitý sběr základních dat o struktuře posluchačů. Nemíní se tím jenom vybavenost obyvatelstva rozhlasovými a televizními přijímači, nýbrž především poslechovost a sledovanost v jednotlivých časových úsecích — tedy údaje o struktuře jak potenciálních, tak konkrétních posluchačů a diváků v určité době, při vysílání určitého pořadu.

Právě s touto problematikou jsem měla možnost se seznámit v březnu 1967 na své studijní cestě do Holandska a Západního Německa. Navštívila jsem Holandský a Bavorský rozhlas, marketingové společnosti INTOMART (Hilversum v Holandsku) a INFRATEM (v Mnichově) a Institut für Demoskopie (Allensbach am Bodensee v NSR). Shrnu jen nejdůležitější poznatky. V dokumentačním fondu studijního oddělení Československého rozhlasu v Praze jsou uloženy podrobnější materiály jak k této, tak i k další problematice z této cesty (např. k organizaci práce v uvedených pracovištích, k práci s tazatelskou sítí, k operativním výzkumným technikám, k experimentálně metodologické činnosti aj.).

Především ze západních materiálů víme o metodě pravidelného, ať již kontinuálního nebo jednorázového výzkumu poslechu rozhlasu a sledování televize (zejména v Anglii, Itálii, Japonsku). Pravidelný systém jednorázového nebo permanentního záznamu dovozuje vytvářet trendové studie o změnách struktury posluchačů, vlivu režimu dne a ročního období, o zvyklostech posluchačů, volbě programu atd. Zejména díky zadavatelským možnostem jsou metody a techniky takového globálního kvantitativního zjišťování struktur posluchačů a diváků dovedeny až na samy hranice maximálně možné přesnosti. Konají se komparativní šetření s cílem ověřit především techniky výběru vzorku (především komparace dat z náhodného a kvótního výběru) a způsob sběru dat v terénu (záznam do časového deníku a zápis rozhovoru do záznamového archu, záznam v panelu a prostřednictvím tazatelské sítě). Experimentální metodologická činnost k ověřování validity výsledků je nedílnou součástí výzkumné práce.

Snaha o maximální přesnost a objektivnost vedla k vynálezu technických prostředků pro *mechanický způsob záznamu dat o poslechu*

rozhlasu a sledování televize. Do rozhlasových a televizních přístrojů se vmontovávají aparatury, které přesně zapisují dobu, kdy je přístroj zapnut. Zejména z Itálie je známa technika záznamu audiometrem, v pozdější době vešle ve známost svými přístroji a technikou frankfurtská firma INFRATAM a v posledních letech zejména holandská firma INTOMART. Právě holandský INTOMART, jak jsem měla možnost si ověřit, pracuje v tomto směru s nejmodernější technikou i metodikou. Patentem je vynález intometru. Je to registrační aparát namontovaný na televizor člena panelu. Registruje každou vteřinu, kdy je televizor v chodu. Pracovat začíná tehdy, když je do něho vyslán ze zvláštního přístroje zvaného intocorder přes vysílací studio zvláštní zvukový kód. Existuje osm kombinací pěti tónů, které jsou rozpracovány do 3500 kódů značících různé stanice, dny, hodiny, minuty atd. Ve srovnání s dosud používanými obdobnými přístroji (Tammetr, Recordimetr) je zcela moderní především v tom, že nevyžaduje žádnou spolupráci členů rodiny, že neslyšitelný kód diváka nikterak neruší a že se záznam koná nikoli průběžně, ale vždy v době, kdy to vyžaduje výzkumný účel.

Intometry jsou umístěny na televizorech v 600—630 rodinách. Týdně se tedy zpracovává právě takový počet magnetofonových pásků, na které se záznam natáčí přímo při sledování televize. V rodinách členů panelu vyměňují pásy tazatelé a zasílají je v kazetách do ústředí k strojovému zpracování. Rezerva panelu je 110 domácností bez televizoru (potenciální budoucí majitelé TV). Členové panelu byli vybráni ve dvoustupňovém náhodném výběru, a z nich byli vybráni ti, kdo souhlasili s namontováním registračního aparátu. Doplnují se podle kvótního výběru členem s podobnou charakteristikou (známa je podle sedmdesáti znaků). Rodiny panelu dostávají příspěvek, z kterého si hradí spotřebu elektřiny, a neplatí poplatek za provoz.

Intometr pro rozhlas dosud není vyvinut; přístroj je příliš velký na to, aby mohl být namontován např. na transistor, problémem je i větší počet přijímačů u jednoho posluchače. Na vývoji se však pracuje.

Stálým nedostatkem zůstává předpoklad, že se divák ve zkoumané době skutečně dívá (i když je menší nebezpečí u televize než u rozhlasu) a že se nezjišťuje, kolik lidí se v rodině dívá současně. K validizaci takto získaných dat existuje kontrolní panel, v němž se pracuje technikou záznamu do časových deníků a kde je metoda zjišťování opřena nikoli o celé rodiny, nýbrž o jednotlivce. Tak jsou v maximální možné míře vyloučeny jak různé pozorovací chyby (zejména špatný údaj respondenta nebo chybný záznam tazatele), tak chyby zpracovatelské (např. při děrování, event. při jiném způsobu přenosu dat pro počítač).

Jak je patrné, souvisí technika mechanického záznamu s metodou panelového šetření. Chtěla bych se proto v druhé části této in-

formativní zprávy poněkud podrobněji zmínit také o metodě *panelového šetření poslechu*. Vyjdu opět ze zkušeností z Holandska. Již jsem se zmínila o tom, že k vytvoření panelu vedla snaha po maximální objektivitě dat získaných mechanickým záznamem. Je to tedy metoda doplňková, v případě rozhlasu jde o metodu výlučnou (Intometr pro rozhlas dosud nevyvinut).

Existují dva panely — A a B. Každý má 1 800 členů. Rezervou pro průběžné doplňování je dalších 1 800 lidí a v druhé rezervě je opět 1 800 adres. Členy panelu získávají pro spolupráci podle seznamu náhodně vybraných adres tazatelé, kteří také při prvním rozhovoru zjišťují charakteristiku člena podle 48 znaků. Za rok se vymění vždy třetina panelu. Za půl roku se vydává zpráva o stavu obou panelů. Doplňování se provádí průběžně.

Záznamy se vedou v časových denících. V prvním týdnu zaznamenávají poslech rozhlasu členové panelu A, v druhém týdnu členové panelu B a záznam o sledování televize vedou opačně v prvním týdnu členové panelu B a v druhém týdnu členové panelu A.

Televize se sleduje tímto způsobem každý den od 18.50 hodin (výjimečně od 17.00 hod.), v neděli po celý den.

Pro záznam poslechu rozhlasu je den rozdělen do pěti úseků po 2–3 hodinách; každý den se sleduje jeden úsek. Sledují se všechny stanice, někdy též zahraniční. Střídá se typ deníku, v němž je uveden čas a název pořadu, s deníkem, ve kterém je vysílací úsek rozdělen po čtvrthodinách a není uveden název pořadu.

Pro výzkumné pracovníky může být zajímavé, že INTOMART se zabývá jak prací s tazatelskou sítí, tak prací s členy panelu, sběrem dat v terénu i početním vyhodnocováním. Oddělení pro výzkum rozhlasového posluchače a televizního diváka při Holandském rozhlase a televizi (NRU a NTS) je tedy oprostěno od administrativně organizační práce a jeho pracovní náplní je skoro výlučně projekce výzkumů a interpretace dat dodaných INTOMARTEM.

Tabulkové materiály dodává INTOMART v takové úpravě, že je možno s nimi v redakcích podle potřeby ihned pracovat (i když jsou údaje tříděny do 48 znaků). Výzkumná skupina komentuje je zvláštních studiích jen zajímavá data a v poslední době se zaměřuje na už uvedené trendové studie. Hledá se také metoda pro hloubkové šetření s kvalitativními pohledy (besedy, sociálně psychologické experimenty). Právě proto, že jde o kontinuální výzkum, lze tyto trendové studie dělat. Zpracovávají se zpravidla jednou za čtvrt roku i za delší dobu, a to buď k celému programu nebo k určitému typu (ke zpravodajství, k filmu v televizi aj.).

Celková metodika sběru dat o poslechu rozhlasu a sledování televize je tedy velmi důmyslně promyšlena, má své opodstatnění a výsledky mají svou závažnost. Přesto se začínají objevovat pochybnosti, o nichž vím na základě svých vlastních zkušeností. Pro

televizní pracovníky mají výzkumná data stále ještě rys novosti. V programu se stále ještě mnoho hledá, zkouší, tvůrci se učí, experimentují. V datech o poslechu rozhlasu se po třech letech práce — tak dlouho je již kontinuální šetření v Holandsku koná — mnoho údajů a poznatků opakuje. Je to způsobeno nejen převážně stejným rytmem pracovního a mimopracovního dne, ale i určitou stereotypností a osvědčeným už způsobem zařazování určitých programů. V určité už známé době soustřeďují například pořady zábavné hudby stále též okruh posluchačů. A tak se právě kolem rozhlasových výzkumných dat začínají objevovat pochyby, zda je nutná tato týdenní, mnohdy téměř nezvládnutelná lavina čísel. Ale současný systém — střídání záznamu poslechu rozhlasu se záznamem o sledování televize — nedovoluje vybočení. Rozhodují také metodologické důvody: jakmile panel přestane pracovat, zvyšuje se tzv. „úmrtnost“ členů panelu, a kromě toho každý začátek vždy znamená nový panelový efekt.¹ I za normálního chodu, jak výše uvedeno, je úmrtnost značná. Není-li zachována kontinuita práce jednotlivých členů, ztrácí panel svůj vlastní smysl a trendové studie lze zpracovávat jen velmi obtížně. Lavina dat zavaluje natolik, že jen stěží se lze věnovat hloubkovým výzkumům postojů posluchačů, jejich názorů, mínění, zájmů a potřeb.

Protože členové všech panelů jsou honorováni (vymýšlejí se i přitažlivé soutěže a odměny), lze si představit, že jde o značně nákladnou záležitost. Výše úhrady se do jisté míry kompenzuje výtěžkem z reklamního vysílání, které se silně opírá právě o tyto údaje. Kromě toho z nich vycházejí jednotlivé politické, církevní a jiné organizace a společnosti, které připravují jednotlivé programy a na společné poradě si také s přihlédnutím k počtu platících členů každé společnosti a výsledkům výzkumů rozděluje vysílací časy. Jde tedy nejen o zájmy ideové, ale i vysloveně hospodářské, finanční.

Poněkud jiného charakteru je panel budovaný a udržovaný institucí INFRATEST (Mnichov). Jeho charakter je dán úkoly Institutu a metodami, jimiž pracuje. Výzkumy poslechu rozhlasu a sledování televize koná nikoli panelovou technikou, nýbrž prostřednictvím tazatelské sítě formou rozhovoru s použitím záznamového archu. Arch obsahuje nejprve některé obecné otázky na vybavenost, podmínky příjmu. Pak prochází tazatel s dotazovaným minulý den po čtvrthodinách a ptá se, co poslouchal nebo na co se díval. Pomocí je předně vzpomínka na to, co jiného dělal (čtyři kategorie dalších činností), za druhé vysílací schéma a za třetí programový žurnál z příslušného týdne.

Postoje k určitým pořadům se zjišťují u členů panelu, který má 2 000 členů. Podle povahy tématu a požadavků zadavatele se vybírá vždy 400–1 000 členů, u nichž se kromě dat o poslechu pořadu zjišťují i jejich názory na tento pořad. Členové panelu byli vybráni podle kvótního výběru a pro spolu-

¹ Experimentálně bylo ověřeno, že po šesti týdnech práce se členové panelu stávají „normálními“ a sledují rozhlas a televizi jako v obvyklých podmínkách.